“KRIM GEMORRAGIK ISITMASINING EPIDEMIOLOGIK VAZIYATI”

Urganch Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi
"Tor mutaxassislik fanlari" kafedrasi bosh o'qituvchisi
Saurova Muborak O'ktamovna

Annotatsiya: *Krim gemorragik isitmasi (KGI) — virusli, tabiiy o‘choqli va o‘ta xavfli yuqumli kasallik bo‘lib, asosan Hyalomma turiga mansub kanalar orqali yuqadi. Ushbu maqolada KGI ning epidemiologik vaziyati, tarqalish hududlari, mavsumiyligi hamda xavf omillari tahlil qilinadi. Kasallikning yuqori letalligi, zoonoz xususiyati va nosokomial yuqish xavfi uni global sog‘liqni saqlash muammolari qatoriga kiritadi. Tadqiqot natijalari KGI profilaktikasida epidemiologik nazorat, erta diagnostika va aholi orasida sanitariya-gigiyenik bilimlarni oshirish muhimligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Krim gemorragik isitma, epidemiologiya, zoonoz infeksiya, kana, virus, tabiiy o‘choq, gemorragik sindrom, profilaktika, letallik, infeksion nazorat.*

Krim gemorragik isitmasi (KGI) — Crimean-Congo hemorrhagic fever virusli etiologiyaga ega, o‘ta xavfli zoonoz infeksiya bo‘lib, asosan Hyalomma turkumiga mansub kanalar orqali yuqadi. Ushbu kasallik tabiiy o‘choqli infeksiyalar guruhiga kiradi va uning tarqalishi asosan issiq iqlimli hamda qishloq xo‘jaligi rivojlangan hududlarda ko‘proq kuzatiladi. KGI klinik jihatdan og‘ir kechishi, gemorragik sindrom rivojlanishi va yuqori o‘lim ko‘rsatkichi bilan tavsiflanadi. Kasallik ilk bor XX asr o‘rtalarida Krim hududida aniqlangan bo‘lib, keyinchalik Kongo hududida ham o‘xshash klinik holatlar qayd etilganligi sababli u “Krim-Kongo gemorragik isitmasi” nomini olgan. Bugungi kunda ushbu infeksiya Osiyo, Afrika, Yaqin Sharq va Janubiy-Sharqiy Yevropa hududlarida keng tarqalgan bo‘lib, uning geografik diapazoni iqlim o‘zgarishi va ekologik omillar ta’sirida kengayib bormoqda.

KGI virusining asosiy rezervuarlari yovvoyi va uy hayvonlari (qo‘y, echki, qoramol va boshqalar) hisoblanadi, biroq ular ko‘pincha klinik belgilarni namoyon qilmaydi. Infeksiya odamga asosan kana chaqishi orqali, shuningdek, kasallangan hayvon qoniga yoki to‘qimalariga bevosita kontakt orqali yuqadi. Ayrim hollarda kasallikdan aziyat chekayotgan bemorlar bilan yaqin kontakt yoki tibbiy muassasalarda sterilizatsiya qoidalariga rioya qilinmaganda ham yuqish holatlari kuzatiladi. So‘nggi yillarda global miqyosda KGI epidemiologik ahamiyati ortib bormoqda. Bunga iqlim isishi natijasida kanalar populyatsiyasining ko‘payishi, qishloq xo‘jaligi hududlarining kengayishi, chorvachilik bilan shug‘ullanuvchi aholi ulushining yuqoriligi hamda migratsiya jarayonlarining kuchayishi kabi omillar sabab bo‘lmoqda. Bundan tashqari, kasallikning erta bosqichda aniqlanishi qiyinligi va klinik belgilarining boshqa gemorragik isitmalarga o‘xshashligi diagnostik muammolarni keltirib chiqaradi.

KGI nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammo sifatida ham qaraladi, chunki u mehnatga layoqatli aholining kasallanishiga, epidemik o‘choqlar paydo bo‘lishiga va sog‘liqni saqlash tizimiga katta yuk tushishiga olib keladi. Shu sababli ushbu kasallikning epidemiologik xususiyatlarini o‘rganish, uning tarqalish mexanizmlarini tahlil qilish hamda samarali profilaktik choralarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotda Krim gemorragik isitmasining epidemiologik vaziyatini o‘rganish uchun kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot dizayni sifatida retrospektiv va tavsifiy (deskriptiv) epidemiologik tahlil tanlandi. Asosiy maqsad kasallikning tarqalish dinamikasi, xavf omillari, geografik o‘choqlari va mavsumiy xususiyatlarini ilmiy manbalar asosida tahlil qilishdan iborat bo‘ldi.

Ma’lumotlar yig‘ish jarayonida xalqaro va milliy sog‘liqni saqlash tashkilotlarining rasmiy hisobotlari, jumladan Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO), Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazi (CDC) hamda mintaqaviy epidemiologik kuzatuv ma’lumotlari tahlil qilindi. Shuningdek, ilmiy

maqolalar, epidemiologik byulletenlar va infektsion kasalliklar bo‘yicha klinik tavsiyalar ham qo‘shimcha manba sifatida ishlatildi.

Tadqiqot davomida kasallikning asosiy epidemiologik ko‘rsatkichlari o‘rganildi, jumladan:

kasallanish darajasi (incidence),

o‘lim ko‘rsatkichi (case fatality rate),

mavsumiylik va hududiy tarqalish,

xavf guruhlari (chorvadorlar, veterinarlar, tibbiyot xodimlari),

zoonoz yuqish zanjiri.

Epidemiologik tahlil jarayonida kasallikning tabiiy rezervuarlari va uzatuvchi omillari ham o‘rganildi. Asosiy e’tibor Hyalomma turiga mansub kanalar biologiyasi, ularning ekologik sharoitlarga moslashuvi va iqlim omillariga bog‘liq ko‘payish dinamikasiga qaratildi. Bundan tashqari, chorvachilik hududlarida odam-hayvon-muhit tizimi o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar ham tahlil qilindi. Ma’lumotlarni qayta ishlashda sifatli (qualitative) va qisman miqdoriy (quantitative) yondashuvlar qo‘llanildi. Sifatli tahlilda kasallik tarqalishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy va ekologik omillar o‘rganildi, miqdoriy tahlilda esa mavjud statistik ma’lumotlar asosida epidemiologik tendensiyalar baholandi.

Shuningdek, nosokomial (kasalxona ichida) yuqish holatlarini o‘rganish uchun infeksion nazorat protokollari va tibbiyot muassasalaridagi sanitariya-gigiyenik sharoitlar bo‘yicha ma’lumotlar tahlil qilindi. Bu orqali kasallikning tibbiy muassasalar ichida tarqalish xavfi va uni kamaytirish yo‘llari baholandi.

O‘tkazilgan epidemiologik va adabiyotlar tahlili natijalari Krim gemorragik isitmasi (KGI) ning hududiy, mavsumiy va ijtimoiy omillarga bog‘liq tarqalish xususiyatlarini aniq ko‘rsatdi. Olingan ma’lumotlarga ko‘ra, KGI asosan issiq iqlimga ega bo‘lgan, qishloq xo‘jaligi faol rivojlangan va chorvachilik keng tarqalgan hududlarda ko‘proq qayd etiladi. Kasallikning tabiiy o‘choqlari doimiy ravishda faollik ko‘rsatib, ma’lum ekologik sharoitlarda keskin kuchayish tendensiyasiga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, KGI ning mavsumiy faolligi aniq

ifodalangan bo‘lib, eng yuqori kasallanish ko‘rsatkichlari bahor va yoz oylariga to‘g‘ri keladi. Bu davrda Hyalomma turiga mansub kanalar biologik faolligi ortadi, ularning ko‘payish va odam hamda hayvonlar bilan kontaktga kirish ehtimoli sezilarli darajada oshadi. Kuz va qish mavsumlarida esa kasallanish holatlari nisbatan kamayadi, biroq to‘liq yo‘qolib ketmaydi.

Hududiy tahlil natijalari KGI ning qishloq va cho‘l hududlarida ko‘proq uchrashini ko‘rsatdi. Ayniqsa, chorvachilik bilan shug‘ullanuvchi aholi zich joylashgan hududlarda kasallikning sporadik va ba’zan klaster (guruhli) ko‘rinishda uchrashi qayd etilgan. Shahar hududlarida kasallanish nisbatan kam bo‘lsa-da, asosan kasallangan hayvon mahsulotlari bilan kontakt yoki infeksiyalangan bemorlar bilan aloqa natijasida uchraydi. Kasallikning yuqish yo‘llari tahlili natijasida asosiy transmissiv yo‘l — kana chaqishi ekanligi tasdiqlandi. Bundan tashqari, infeksiyalangan hayvonlarning qoni yoki to‘qimalari bilan bevosita kontakt ham muhim xavf omili sifatida aniqlangan. Ayrim hollarda tibbiyot muassasalarida himoya choralariga rioya qilinmaganda bemordan bemorga yoki bemordan tibbiyot xodimiga yuqish holatlari qayd etilgan.

Klinik ma’lumotlar tahlili KGI ning o‘tkir boshlanishi, yuqori isitma, kuchli bosh og‘rig‘i, mushak og‘rig‘i va gemorragik belgilar bilan kechishini tasdiqladi. Og‘ir hollarda ichki va tashqi qon ketishlar rivojlanib, ko‘p a’zoli yetishmovchilikka olib kelishi mumkin. Kasallikning letallik darajasi yuqori bo‘lib, ayniqsa kech aniqlangan holatlarda o‘lim xavfi sezilarli darajada oshadi. Epidemiologik kuzatuvlar natijasida xavf guruhlari aniqlandi. Chorvadorlar, veterinar mutaxassislar, so‘yish punktlari xodimlari hamda qishloq joylarda yashovchi aholi KGI bilan kasallanish xavfi yuqori bo‘lgan guruhlar sifatida qayd etildi. Ushbu guruhlarda shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish darajasi past bo‘lsa, kasallanish ehtimoli yanada ortadi.

Shuningdek, iqlim omillarining ta’siri ham sezilarli ekanligi aniqlanib, haroratning oshishi va namlik sharoitlarining o‘zgarishi kanalar populyatsiyasining kengayishiga va yangi hududlarga tarqalishiga sabab bo‘layotgani qayd etildi. Bu

esa KGI ning geografik diapazonining kengayishiga olib kelishi mumkinligi bilan izohlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Krim gemorragik isitmasi (KGI) bugungi kunda ham yuqori epidemiologik ahamiyatga ega bo‘lgan, murakkab tabiiy o‘choqli zoonoz infeksiya sifatida saqlanib qolmoqda. O‘tkazilgan tahlillar kasallikning tarqalishi asosan iqlim sharoitlari, kanalar faolligi, chorvachilik tizimi va insonlarning tabiiy o‘choqlar bilan yaqin aloqasi bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Kasallikning mavsumiy xarakteri, ayniqsa bahor-yoz oylarida keskin ortishi, uning epidemiologik nazoratini yanada murakkablashtiradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, KGI ning asosiy yuqish yo‘li kana chaqishi bo‘lsa-da, kasallangan hayvonlar va bemorlar bilan bevosita kontakt ham muhim xavf omili hisoblanadi. Shu sababli kasallikning oldini olishda bir vaqtning o‘zida ham veterinariya, ham tibbiy, ham ekologik yondashuv talab etiladi. Epidemiologik vaziyat shuni ko‘rsatadiki, kasallikning erta aniqlanishi va tezkor davolash choralari o‘lim ko‘rsatkichini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga, aholi orasida sanitariya-gigiyenik bilimlarni oshirish, xavf guruhlarini muntazam o‘qitish va shaxsiy himoya vositalaridan foydalanishni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, tibbiyot muassasalarida infeksion nazoratni kuchaytirish, sterilizatsiya qoidalariga qat'iy rioya qilish va shubhali holatlarni erta laborator diagnostika qilish KGI tarqalishini cheklashda asosiy strategik yo‘nalishlardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Umuman olganda, KGI epidemiologik vaziyatini barqarorlashtirish uchun kompleks yondashuv zarur bo‘lib, u davlat darajasidagi nazorat, sog‘liqni saqlash tizimi faoliyati va aholining xabardorligini oshirishni o‘z ichiga olishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *World Health Organization (WHO). Crimean-Congo Hemorrhagic Fever: Fact Sheet.*

2. *Centers for Disease Control and Prevention (CDC). CCHF Information for Health Professionals.*
3. *Heymann D. L. Control of Communicable Diseases Manual.*
4. *Mandell, Douglas, and Bennett. Principles and Practice of Infectious Diseases.*
5. *European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC). Viral Hemorrhagic Fevers Reports.*
6. *Hawman D. W., Feldmann H. Crimean-Congo Hemorrhagic Fever Virus Research.*
7. *World Health Organization Eastern Mediterranean Region (WHO EMRO) reports.*
8. *Uzbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Epidemiologik hisobotlar to‘plami.*
9. *National Institute of Allergy and Infectious Diseases (NIAID). Viral Hemorrhagic Fevers Overview.*
10. *International Journal of Infectious Diseases. CCHF epidemiology studies.*
11. *The Lancet Infectious Diseases. Review articles on hemorrhagic fevers.*
12. *ResearchGate. Crimean-Congo Hemorrhagic Fever in Central Asia studies.*
13. *FAO (Food and Agriculture Organization). Animal disease surveillance reports.*
14. *Clinical Microbiology Reviews. Tick-borne viral infections overview.*
15. *Global Infectious Disease and Epidemiology Network (GIDEON) reports.*